

wald, Constantinus Maximus Augustus. Herrschaftspropaganda in der zeitgenössischen Überlieferung, *Historia Einzelschriften* 64, 1990, 108 ss., ki se nagiba k datiranju v leto 316. Literatura o državljanskih vojnah 4. stol. na področju severnega Balkana in severne Italije bi mogli obogatiti z nekaj dobrimi prispevki (npr. Y. M. Duval, Aquilée sur la route des invasions (350–452), *Antichità Altoadriatiche* 9, 1976, 237–298, s podrobnimi analizami virov za dogodke v letih 351, 388, 394, 401/2 in 408). K imenovanju Jadranskega morja pri Zosimu, kjer se označuje, kot pri večini antičnih avtorjev, z oznako »Jonsko morje« (4,46,1; 47,1; 5,37,3) gl. M. Suić, *Dalmaticum mare*, Radovi Zavoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru 29–30, 1983, 5–18 in M. Kozličić, *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Split 1990, s predstavitvijo drugih virov.

Od antičnih krajev na slovenskem ozemlju omenja Zosimus le tri: Atrans (v nenavadni obliki Adrana, 2,45,3) in Poetovio (2,46,1) kot prizorišči spopadov 351, ter Emona kot kraj, v bližini katerega se je 408 zadrževal Alarih z Zahodnimi Goti (5,29,1). H komentaru k V, op. 66, str. 376 naj opozorimo na napačno trditev, da se pri Zosimu Emona omenja zadnjič v antiki (zadnje omembe izhajajo iz zadnje četrtine 6. stol.) in na poglobitveno literaturo: J. Šašel, *Emona*, RE Suppl. 11, 1968, 540–578; isti, K zgodovini Emone v rimskih napisih in literaturi, v delu: *Zgodovina Ljubljane*, Ljubljana 1984, 35–45. Zosimus ob priložnosti omembe Emone sporoča legendo o ustanovitvi mesta po Argonavtih. Ti naj bi po dolgotrajni plovi po Donavi (in pritokih) ustanovili mesto, ki naj bi spominjalo na njihov prihod; nato naj bi ladjo Argo prenesli 400 stadijev daleč do italške (po nekaterih rokopisih tesalske, kar je nesmiselno) obale. Taka naj bi bila vsebina sporočila, ki ga je posredoval pesnik Peisandros (iz Larande v Likaoniji v dobi Severa Aleksandra) v obsežnem epu (v 60 knjigah) z naslovom »Heroikai Theogamiai«. Opozorimo naj na dejstvo, da na podlagi istega vira (Olimpiodora iz Teb, ki je povzema Peisandra; odlomek objavlja Blockley II, 154, št. 5) omenja ustanovitev Emone po Argonavtih tudi Sozomenos, Hist. eccl. 1,6,5 (Patr. Graeca 67, 873A) z začetka 5. stol. in za njim bizantinski kronist Nikephoros Kallistos, Hist. eccl. 7,50 (Patr. Graeca 145, 1329 D) z začetka 9. stol. Verjetno je na pravi sledi F. Paschoud (Zosime III, 1, 212 ss.) z mnenjem, da so starejšo razlago o ustanovitvi Nauporta po Argonavtih (Plin. hist. nat. 3,128) kasnejši avtorji (Peisandros v prvi polovici 3. stol., dve stoletji kasneje Olimpiodor in Sozomen ter še kasneje Zosim) priredili tako, da so kot argonavtsko naselbino označili dosti bolj poznano Emono.

Celoten vtis o knjigi je zelo dober. Predložena izdaja Zosima je mojstrsko opravljeno delo. Precizno napisana uvodna študija, lep prevod in kvaliteten komentar omogočajo odlično orientacijo vsakomur, ki želi spoznati tega zanimivega zgodovinarja. Rebenichov komentar sicer ne nadomešča Paschoudovega, ki je dosti izčrpnješi, pač pa ga je zlasti za knjige 1–4 treba uporabljati poleg Paschoudovega, ki je star okrog 20 oz. 10 let. Ker prinaša knjiga rezultate vodilnih historiografij o pozni antiki, ne upošteva pa del v nacionalnih jezikih, je za posamične probleme iz regionalne zgodovine treba poseči tudi po drugih delih, ki se v komentarju ne navajajo. Nekaj takih del smo navedli za naš prostor. Nemško komentirano izdajo Zosima moremo označiti kot standardno delo o Zosimu in eno pomembnih del o poznoantični historiografiji.

Rajko Bratož

Adolf Lippold, *Kommentar zur Vita Maximini duo der Historia Augusta*. Habelt, Bonn : 1991. XV + 740 strani. (Antiquitas: Reihe 4. Beiträge zur Historia-Augusta-Forschung, Serie 3, Kommentare: Band 1.)

Knjigo sestavljajo uvodni seznam okrajšav in literature (VIII–XV), splošni del (1–278), komentar k življenjepisom cesarja Maksimina Tračana (odslej v. Max., 279–671) in dodatki (673–740). Slednji prinašajo dopolnila k uvodni študiji in komentarju (674–699) ter register citiranih virov, krajevnih in osebnih imen ter tekstnih variant (700–740).

V splošnem delu z obsegom monografije Lippold najprej predstavi razvoj raziskovanja v. Max. v zbirki *Historia Augusta* (odslej HA, str. 9–22), obravnava vprašanje avtorja in njegovega časa (23–54), vire, ki jih je uporabljal (55–163), vpliv v. Max. na kasnejše poznoantične avtorje (164–177), odnos med v. Max. in cesarjem Maksiminom Tračanom, kakor je podoba tega cesarja razpoznavna na podlagi vseh virov (178–256) ter končno vprašanje odnosa med avtorjem v. Max. in avtorjem celotne HA (257–278). Zlasti zadnje poglavje študije, ki se nanaša na značaj celotne zbirke življenjepisov, se smiselno dopolnjuje z Lippoldovim geslom »*Historia Augusta*« v *Reallexikon für Antike und Christentum* 15, 1990, 687–723.

Moderno raziskovanje HA, zbirke 30 življenjepisov rimskih cesarjev od Hadrijana do nastopa Dioklecijana (117–284/5, s časovno vrzeljo 244–253 za dobo Filipa Arabca, Decija, Trebonijana Gala in Ajmilijana) se pričena s študijo, ki jo je pred dobrim stoletjem objavil Mommsenov učenec H. Dessau (Hermes 24, 1889, 337–392). V njej je postavil tezo, da HA ni delo 6 piscev iz dioklecijansko-konstantinskega obdobja, temveč delo enega samega avtorja s konca 4. stol. Odtlej se je v celi vrsti študij vedno znova postavljalo vprašanje avtorstva, časa in namena zbirke. Tem študijam so se posvečale največje avtoritete s področja raziskovanja rimske zgodovine, zlasti v Nemčiji, od medvojne dobe dalje tudi drugod. Lahko rečemo, da v 20. stol. noben vir za rimsko zgodovino ni bil toliko proučevan kot ravno HA in o nobenem drugem ni bilo izrečenih toliko različnih mnenj. Naj omenimo le glavne mejnike v raziskovanju. Th. Mommsen je 1890 zavrnil tezo Dessaua z mnenjem, da je HA delo enega avtorja iz časa okrog 330; zbirko naj bi v valentinijansko-teodozijanski dobi neznani izdajatelj predelal in ji dal končno podobo. H. Peter je 1892 na podlagi analize življenjepisov zlasti cesarjev 3. stol. prav tako zavrnil Dessaua in datiral zbirko v dobo Konstantina. O. Seeck je kot prvi 1890 poudaril prosenatsko tendenco zbirke, ki jo je datiral v čas okrog 410. E. Hohl, ki je v obdobju 1911–1958 posvetil HA celo vrsto študij in pripravljal tekstnokritično izdajo, je zbirko datiral v čas cesarja Julijana ali malo kasneje, glede namena zbirke pa je

končno opozarjal pred prevelikim poudarjanjem njene politične in ideološke angažiranosti. A. v. Domaszewski je 1918 skušal dokazati nastanek zbirke v drugi polovici 6. stol. Anglež N. Baynes je 1926 zbirko datiral v čas cesarja Julijana (361–363), njen namen pa naj bi bil propaganden v smislu podpore poganski restavraciji tega cesarja. W. Hartke je 1940 zbirko datiral v zadnjo dobo vladarja Teodozija. Njen avtor naj bi bil Nicomachus Flavianus iz Simahovega kroga poganskih senatorjev, namen zbirke pa naj bi bila predstavitev političnega programa poganske aristokracije ob koncu 4. stol. J. Straub je v vrsti študij od 1952 dalje delo datiral v prvo polovico 5. stol., njen namen pa opredelil kot pogansko zgodovinsko apološko »Hist. adversus christianos«. Prelomnico v vsebinskem in organizacijskem oziru pomeni oblikovanje skupine vodilnih strokovnjakov, ki so se od l. 1962 vsakih nekaj let sestajali na kolokvijih v Bonnu (Bonner Historia Augusta Colloquia, doslej 11 zvezkov referatov in 7 monografij). Iz tega kroga, pa tudi od drugod, naj omenimo vrsto znanstvenikov, ki so v bonnskih publikacijah in v vrsti drugod objavljenih študij obravnavali HA z različnih zornih kotov in skušali dati odgovor na ključna vprašanja historične interpretacije, pa tudi vprašanja jezika, stila in literarnega profila: J. Straub, A. Alföldi, G. Alföldi, A. Lippold, F. Kolb, K. P. John, R. Syme, A. Chastagnol, T. D. Barnes, J. Schlumberger, B. Mouchová in drugi. Kot izvrstno pomagalo naj navedemo publikacije: E. W. Merten, *Stellenbibliographie zur Historia Augusta 1–4, Antiquitas 4,2,1–4, Bonn 1985/87*.

Vprašanje HA so se posvečale predvsem vodilne historiografije z nemško na čelu, drugod dosti manj. Z zamudo se v tovrstne raziskave vključuje tudi slovensko zgodovinopisje (tipkopisna disertacija J. Marolta: *Zgodovina naših krajev od leta 235 do 284 v luči Scriptores historiae Augustae*, Ljubljana 1989, v kateri je predstavljen tudi historiat raziskav). V novejšem času se je oblikovalo prevladujoče oz. večinsko mnenje o HA: po tem naj bi zbirka nastala ob koncu 4. ali na začetku 5. stol.; absolutni terminus ante quem je leto 520, ko je prav v. Max. citiral Simah v svoji Rimski zgodovini; Simahov obsežen citat o izvoru Maksimina Tračana in njegovi karieri do dobe Severa Aleksandra je ohranjen v Jordanesovi Gotski zgodovini (Getica 83–88; reminiscenco o cesarjevem nenavadnem poreklu prinaša tudi Romana 281, gl. zlasti str. 164 ss.). Idejno ozadje zbirke naj bi bilo pogansko, rimsko in senatorsko. Avtor zbirke naj bi bil antikvarično izobražen pogan iz senatu naklonjenih krogov (prim. Lippold, RAC 15. 690 ss.). Uvod o historiati raziskovanja HA je potreben, da bi mogli spoznati novosti Lippoldovih rešitev temeljnih vprašanj zbirke v celoti in posebej v. Max.

Vprašanje avtorstva v. Max. (po izročilu naj bi bil avtor Julius Capitolinus) je kot v primeru drugih življenjepisov težko rešljivo spriči dejstva, da o avtorju (oz. avtorjih) iz drugih virov (izven HA) ni nič znanega. Glede časa nastanka v. Max. je Lippold navedel vrsto prepričljivih argumentov za datiranje v konstantinsko dobo. Uvodni nagovor na cesarja Konstantina (Clementia tua, Constantine maxime . . . Pietas tua . . .) je formalno pravilen. Indikacije, ki naj bi kazale na kasnejši čas okrog leta 400 (povzemanje iz Avrelija Viktorja, Evtropija, Amijana Marcelina, Vegetija, Hieronima, Klavdijana itd.) so nezaupljive. Sorodnost določenih mest namreč ni nujno dokaz vpliva enega teksta na drugega. V našem primeru ni nujno, da bi avtor v. Max. (oz. HA) zajemal iz enega od teh piscev. Bolj je verjetno, da sta oba teksta temeljila na istem starejšem viru. Poleg tega tukaj ne gre za dobesedno citiranje, pač pa za navažanje po spominu oz. za prirejanje citatov. Zato domnevna odvisnost avtorja v. Max. (in HA) od navedenih avtorjev 2. polovice 4. stol. in začetka 5. stol. kot argument za datiranje zbirke v ta čas odpade. Izredno kompliciranega vprašanja navedb primarnih virov v v. Max. in HA vobče (ca. 130 »dokumentov«, kot na primer cesarska pisma, govori, senatski sklepi, zapisi o aklamacijah v senatu itd.) se ne da rešiti z enostavnim črtanjem teh »virov« kot zanesljivih falzifikatov (doslej je bil ocenjen kot avtentičen dokument po večinskem mnenju samo senatov sklep v vita Commodi 18,3 ss.), temveč je potrebno preverjanje od primera do primera. Po Lippoldovi analizi ni razlogov za datiranje nastanka teh »dokumentov« po letu 330. Prav tako ne bi kazale na čas okrog 400 tendence spisa. Idejno ozadje zbirke (prosenatsko in propogansko stališče, protibarbarska in protikrščanska nastojenost) daje le šibke osnove za ugotavljanje namena zbirke. Lippold je s subtilno analizo v. Max. prišel do nedvomno pravilnega zaključka, da se prosenatsko stališče ne kaže dosledno (spis vsebuje na več mestih kritiko senata), da je protibarbarska nastojenost avtorja prav tako nedosledna (pisec hvali nekatere lastnosti barbarov, zdi se, da zagovarja njihov obstoj v državi, če so le pod rimskim nadzorom in če imajo podrejeno vlogo, kar bolj ustreza razmeram v začetku 4. stol. kot na njegovem koncu) in da protikrščanska polemika ni zanesljiva (na primer v v. Max. 4,3). Na podlagi analize tendence spisa ni razlogov za sklep, da so avtorjeva stališča odraz razmer ob koncu 4. stol. Ker je tekst versko malo angažiran, ni sprejemljiva sodba, da gre za »hist. adversus christianos«. HA nima izrazite politične tendence. To je literatura, pisana v prvi vrsti za zabavo. Tudi jezikovne značilnosti ne dokazujejo nastanka dela ob koncu 4. stol.

Vprašanje virov v v. Max. je zapleteno, vendar v celoti lažje rešljivo kot v večini drugih življenjepisov v zbirki. Temeljni vir, Herodijan, je za ta čas v celoti ohranjen. Težje je dati sodbo o avtorjih, od katerih ni ostalo za ta čas nič (na primer Deksip, ki se v v. Max. 32,2 in 33,2 navaja kot vir, ki pa je bil očitno »vgrajen« v kompozicijo življenjepisa šele naknadno; gl. 78 ss., ali Marius Maximus, od katerega ni nič ohranjeno) ali pa je njihova historičnost sporna (taka sta npr. večkrat imenovani Cordus za čas 192–238, in sicer povsem neznani Aelius Sabinus; gl. 84 ss., zlasti 90 op. 34). Podobnosti z avtorji kasnega 4. in začetka 5. stol. so preveč približne, da bi mogle kazati na zanesljivo odvisnost. Odvisnost od vira in način njegove uporabe se da »testirati« ob primerjavi s Herodijanom. Lippold je s ponovno primerjalno analizo Herodijana in v. Max. (pred njim je to vprašanje deloma obravnaval F. Kolb, *Literarische Beziehungen zwischen Cassius Dio, Herodian und der Historia Augusta*, Bonn 1972, 8–24, z deloma drugačnimi rezultati) prišel do zaključka: Razlike med Herodijanom in v. Max., celo mnoga vsebinska nasprotja (več verzij o istem dogodku), se dajo pojasniti s tem, da je avtor v. Max. poleg Herodijana uporabljal še druge vire iz 3. in začetka 4. stol., ki so se po poudarkih in vsebinskih podrobnostih razlikovali od grškega zgodovi-

narja s srede 3. stol. Sorodnosti in razlike med Herodijanom in v. Max. najbolj izstopajo pri opisu okoliščin uboja Severa Aleksandra, zlasti pa dogodkov 238 (Herodianus 7,4–8; v. Max. 13,5–26). Herodijan je gotovo glavni vir za opis obleganja Akvileje (v. Max. 21,6–23,7), vendar je pri opisu Maksiminovega pohoda v Italijo (21,1–5) ter dogodkov po Maksiminovi smrti (24–26) opaznih več bistvenih razlik, za zadnji del v. Max., ki se nanaša na Maks. Mlajšega (27–29) in na kasnejše dodatke (30–33) pa Herodijan sploh ni vir.

Pri opisu motivov za umor Severa Aleksandra (7,4–6), opisu prihoda v Emono (21,1 ss.) in konca Maksimina in njegovega sina (32,5) se je avtor v. Max. opiral na druge, očitno latinske vire, ki jih ponekod omenja (»plerique dicunt« 21,5; »historici« 32,5 »Latini scriptores« 33,2). O vprašanju odnosa med Herodijanom in v. Max. bomo še spregovorili kasneje ob opisu emonske epizode. Tudi pri obravnavi drugih virov je potrebna velika previdnost. Možne reminiscence ali približni citati iz klasikov (Cicerona, Vergilija, Livija, Plinija Starejšega, Tacita, Svetonija) so morda rezultat povzemanja iz različnih retorskih priročnikov in ne lastnega branja teh avtorjev. Podobnosti z Avrelijem Viktorjem in Evtropijem kažejo bolj na to, da sta pisca iz druge polovice 4. stol. črpala iz istega vira kot avtor v. Max., saj so ob podobnostih vpadljive tudi razlike. Tudi podobnosti z Vegetijem, ki je ob koncu 4. stol. napisal vojaški priročnik »Epitoma rei militaris«, in na katere je opozarjal zlasti A. Chastagnol, so preveč splošne narave (le v terminologiji), da bi kazale na dejansko medsebojno odvisnost. Isto velja za podobnosti s Hieronimom, ki so očitno odraz retorske izobrazbe obeh avtorjev. Podobnosti z Amijanom Marcellinom, Kladvidjanom, Juvenalovimi sholijami in Apicijevo kuharsko knjigo so premalo zanesljive, da bi mogli na njihovi podlagi v. Max. datirati v čas okrog 400. Vsekakor pa je možen vpliv aretaloške literature 3. stol. s Herkulom kot glavnim junakom na avtorjev opis cesarjevih izjemnih telesnih sposobnosti. Kot stvarno verjetno podlago HA domneva Lippold cesarsko zgodovino iz dobe okrog leta 300, ki naj bi jo napisal po imenu neznan avtor (»Ignotus«). Ta naj bi služila kot vir tudi Evtropiju in Avreliju Viktorju in v njeni uporabi naj bi bilo jedro razlik od Herodijana. Kot možen vir inspiracije domneva Lippold še panegirično literaturo iz Maksiminove dobe, ki je prav tako kot »Ignotus« v celoti izgubljena. Vprašanje paralel in dublet v HA na primeru v. Max. (isti dogodek, upor Gordijanov v Afriki in izvolitev senatskih cesarjev Maksima in Balbina v Rimu opisujejo v. Max., v. Gordiani in v. Maximi et Balbini) problem kompozicije zbirke še dodatno zaplete. Študij dublet in paralelnih poročil razkriva delovno metodo pisca, ki je zelo svobodno in samovoljno kompiliral iz virov.

V nadaljevanju (178–256) je Lippold, izhajajoč iz v. Max., s pritegnitvijo vseh razpoložljivih virov prikazal Maksimina Tračana in njegovo dobo. Posebno pozornost je posvetil kronologiji Maksiminovega življenja in posebej vladanja (178 ss.), izvoru (vprašanju gotosko-alanskega porekla, kot rojstni kraj se domneva območje mesta Nicopolis ad Istrum: 193–206, 674 ss., s prikazom etničnih, gospodarskih in družbenih razmer v spodnjedonavskem prostoru, zlasti pod vidikom stikov z Goti in Alani, od konca 2. do začetka 4. stol.), cesarjevi karieri pred prihodom na prestol (206–212), odnosu do senata (212–227), Maksiminovemu germanskemu pohodu (z nejasno kronologijo in še bolj nejasnim itinerarijem, 227–242), upor proti Maksiminu spomladi 238 v Afriki in nato v Rimu (242–248), odnosu do sina (248–251) in končno oznaki cesarja v v. Max. (251–256). Ta se spreminja od pozitivne za čas, ko je Maksimin kot oficir služil rimski državi (do 8,5) do izrazito negativne, ko je zavladal, in je njegova glavna značilnost »crudelitas« (8,5–26; ob omembi vojaških zmag je sporadično še pozitivno ocenjen). V sklepnem delu (27–33) je ocena bolj uravnotežena. V celoti gledano je Maksimin slab vladar z nekaterimi pozitivnimi lastnostmi. Mnoge Lippoldove ugotovitve so nove, pri celi vrsti vprašanj je avtor ob kritičnem soočenju z dosedanjimi tezami pokazal, kaj je zanesljivo, kaj samo verjetno, hipotetično ali zgrešeno.

Zadnje poglavje študije (257–278) prinaša avtorjeve poglede na čas in avtorstvo v. Max (in tudi HA; o tem gl. A. Lippold, RAC 15, 1990, 717–723). Maksiminov življenjepis naj bi bil napisan v dobi samostojne vlade Konstantina (324–337). Avtor je dobro poznal razmere ob koncu 3. in začetku 4. stol., ki jih je projiciral v svoj tekst. Delo je bilo skupaj z drugimi življenjepisi oblikovano v zbirko še pred 337 in nato rahlo predelano v začetku 5. stol. Avtor, ki je ustvarjal v tradiciji Svetonija, naj bi izhajal iz Rima ali vsaj tam živel in naj bi bil blizu senatskim krogom. Gotovo je bil privrženec rimske tradicionalne religije, sicer pa versko ne posebno angažiran. Sporočila z religiozno vsebino se nanašajo skoraj samo na cesarski kult, gradnje templjev in »omina«. Jezik in realije kažejo na antikvarično izobraženega »gramatika«, ki je imel veliko veselje do anekdotičnega in nenavadnega. Avtorjev poglaviti namen je bil, zabavati bralca. Da bi to dosegel, je posegel tudi po cenenih sredstvih, kot so opisi pivskih in prehranjevalnih navad, opisi telesne moči in barbarske krutosti Maksimina ali lepote njegovega sina, dalje »omina« in anekdote. Le povsem na obrobju gre za propagiranje ali zagovor določenih idej. Delo je nastajalo malo časa, gotovo ni rezultat poglobljenega študija. Vprašanje, ali se je avtor res imenoval Capitolinus, je drugotnega pomena. Vse tendence v. Max. se uvrščajo med splošne tendence zbirke. Lippold analizira te tendence ob primeru analize lika vladarja, vloge senata, barbarov in religije. Pri vseh teh kategorijah je stališče vira vsekakor lažje usklajljivo z razmerami v času cesarja Konstantina okrog 330, kakor pa okrog 400. Rimska samozavest in sposobnost obvladovanja krize in barbarske nevarnosti so vsekakor prej odraz uspehov v dioklecijansko-konstantinski dobi, kakor pa skorajda katastrofalnega stanja v času Honorija. Primer odnosa dobrega vladarja Severa Aleksandra do religije (spoštovanje vseh bogov, toleriranje krščanstva) vsekakor bolj ustreza dobi Konstantina (pri katerem je opazen razvoj od tolerance kristjanov do odkritega favoriziranja, vendar je uradno šele od 321/2 opuščen sončni kult, in šele po 325 so bili sprejeti pomembnejši protipoganski zakoni). Po Lippoldovi analizi je HA produkt konstantinske dobe in v celoti odraža konstantinski kolorit. Življenjepisi cesarjev za dobo 117–244 temeljijo na avtorjih prve polovice 3. stol. (Marius Maximus, Cassius Dio, Herodianus) in so zaradi tega danes po pravici bolj cenjeni viri za ta čas kot so bili pred nekaj desetletji. Drugi del, za dobo 253–284/5, temelji na slabših virih (Dexippus, anonimna cesarska zgodovina

iz časa okrog 300). Anahronizmi, ki bi kazali na čas nastanka po 337, so izjemni. Vpliva literature 4. stol. na nastanek HA se ne da dokazati.

Rezultati Lippoldove študije temeljijo na minuciozni analizi enega, historično posebej zanimivega življenjepisa, ob vzporedni pritegnitvi vseh razpoložljivih virov. Rezultati te študije so vsekakor prepričljivi in bodo gotovo vplivali na sodbo o HA kot historičnem viru. HA se kaže kot boljši vir, kot se je domnevalo v preteklih desetletjih. Lippoldova analiza enega od tridesetih življenjepisov kaže na to, da je treba podatke HA po pravici jemati na znanje s skepsjo, vendar nikdar ne z apriornim zavračanjem. Napake, tudi absurdne, se dajo pojasniti z nediscipliniranim, hitrim pisanjem in kompiliranjem slabih virov. V luči teh raziskav tudi »dokumenti« v HA niso povsem neuporabni viri. Vprašanje njihove vrednosti je treba reševati sproti od primera do primera. Z datiranjem HA v konstantinsko dobo Lippold ni osamljen; tako datiranje so pred stoletjem zagovarjali Th. Mommsen (ki je domneval enega redaktorja in enega kasnejšega »diaskeuasta«). H. Peter (ki je vztrajal pri šestih tradicionalnih avtorjih), in G. De Sanctis (1896), v novjšem času pa se je k temu mnenju nagibal A. Momigliano (Studies in historiography, London 1966, 134–180). Lippoldovo študijo odlikuje poleg erudicije in pronicljivosti zelo jasn jezikovni izraz.

Osrednji del publikacije predstavlja komentar k v. Max. v obliki pojasnil k posameznim mestom (v celoti 608 pojasnil (K), nato še 4 dopolnila v dodatku (674 ss.) ter končno nekaj najnovejših navedb literature, 698 ss.). Pred vsakim poglavjem je analiza vsebine, dispozicija poglavja in navedba virov ter križnih referenc iz uvodne študije ter drugih sorodnih mest v komentarju. Komentar je po vsebini historičen, pa tudi filološki, saj avtor obravnava tudi slovnične, leksikalne in stilistične posebnosti. Lippold si prizadeva za kar se da popoln komentar; vsako komentirano mesto skuša osvetliti čimbolj izčrpno in z več zornih kotov. Tako se komentarji k vrsti mest razrastejo v prave mini-študije o posameznih vprašanjih, npr. K 19–App. 1 (Maksiminov izvor), K 30 (srečanje s cesarjem Sept. Severom), K 67–71 (cesarjeve piske in prehranjevalne navade), K 133–134 (vojaško urjenje), K 189 ss. (telesne kazni), K 246 ss. (pohod v Germanijo), K 280 ss. (vojne v srednjem Podonavju). Do podrobnosti so obdelani ne le zgodovinski dogodki in osebnosti iz dobe Maksimina Tračana, temveč tudi historične realije (vojaška, denar, orožje, oblačila, nakit, mitološke osebnosti in osebnosti iz stare grške in rimske zgodovine, geografski in etnografski pojmi, pojmi iz rimske religije in kulta, nekateri pravni pojmi, izobraževalni sistem, prerokbe itd.).

V velikem bogastvu zbranega gradiva nas posebej zanimajo tista mesta, ki se nanašajo na zgodovino našega prostora z njegovo tudi v antiki tako pomembno strateško lego na stičišču Balkana, Alp in severnega Jadrana. HA v celoti prinaša za ta prostor prav malo poročil; omenimo naj notico o markomanskih vojnah in notico o vlogi alpskih zapor v letih 269–270 (J. Šašel – P. Petru, *Claustra Alpium Iuliarum I*, Ljubljana 1971, 32 s.), poleg še nekaj drugih marginalnih omemb. Ob teh poročilih je opis pohoda Maksimina Tračana iz Sirmija prek Emone do Akvileje spomladi 238 (v. Max. 21,1–5; K 396–410) edino zares pomembno poročilo o dogodkih v našem prostoru. Poglavitni vir za te dogodke je Herodijan, čigar poročila (7,8,11; 8,1,1–8,2,2; gl. M. Šašel Kos, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadrantom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*, Ljubljana 1986, 413 ss.) moremo primerjati s poročilom v v. Max. Oba vira postavljata zapleteno vprašanje kronologije pohoda (K 396) in njegovega itinerarja (K 400; 410). V luči zapletenega razmerja HA do drugih virov se postavi vprašanje uporabnosti poročil, ko ta ne temeljijo na znanem oz. ohranjenem viru. »Dogma« pri interpretaciji HA, da je vsako njeno poročilo, ki se ne da potrditi z drugim virom, neuporabno, je z Lippoldovo analizo odnosa avtorja v v. Max. do Herodijana omajana (prim. str. 59 ss.). Poročilo v v. Max. o cesarjevem prihodu v Emone je dvoplatno. Okvirna pripoved je povzeta po Herodijanu. Ob okvirni pripovedi je še vrsta podrobnosti, ki jih je avtor v v. Max. črpal iz nekega drugega, nam neznanega vira ali virov. Ker gre za edini dogodek v zgodovini Emone, ki ga osvetljujejo dva ohranjena literarna vira, bomo poskušali pojasniti njuno razmerje ob rezultatih Lippoldovega komentarja. Te posebnosti poročila v v. Max. oziroma razlike od Herodijana so naslednje:

1. Prebivalci Emone, ki je bila del Italije, se označujejo kot »provinciales« (21, 2; K 401); po Lippoldovem mnenju je oznaka morda odraz Dioklecijanove upravne reforme, s katero je bila tudi Italija razdeljena na province. Seznamu literature v K 401 bi mogli iz novejšje dobe dodati: A. Chastagnol, *L'Italie et l'Afrique au Bas-Empire*, Lille 1987, 117 ss., za Emone J. Šašel, *Zur verwaltungstechnischen Zugehörigkeit Emonas*, *Acta archaeol. Acad. scient. Hungar.* 41, 1989, 169–174).

2. Po Herodijanu (8,1,4–5) naj bi italško prebivalstvo zbežalo pred Maksiminovo vojsko, Emona naj bi dočkala cesarjev prihod prazna in opustošena, s požganimi hišami in templji, brez živeža za ljudi in živino. V v. Max. 21, 2 pa poroča nasprotno, da so vso hrano iz okolice prenesli v mesto, očitno za to, da bi cesarjevi vojski preprečili dostop do hrane in da bi se branili (prim. v. Max. 23, 1–3 in v. Maximi et Balbini 10,1–3); v nadaljevanju (21,5) pa poroča: mnogi pravijo (»plerique sane dicunt«), da je bila Emona ob Maksiminovem prihodu prazna in zapuščena in da se je cesar nespametno veselil, češ da se mu je mesto predalo. Ta navedba se vsebinsko ujema s Herodijanom 8,1,5, vendar daje sklicevanje na več poročevalcev slutiti, da so tako mislili tudi drugi, nam neznan pisco in ne samo Herodijan (ki se v dveh primerih, v. Max. 13,4 in 33,3, kot vir izrecno navaja; prim. tudi str. 94 in K 407).

3. Po v. Max. 21,3 leži Emona »post Alpes« (torej se kot prehod čez Alpe označuje trojanski klanec); pri Herodijanu 8,1, 4–6 leži Emona pred Alpami. Možno je, da je v tem primeru pisec v. Max. napačno razlagal Herodijana ne pa črpal iz drugih virov.

4. Nezadovoljstvo spriču lakote, o katerem poroča Herodijan 8,1,5, je po v. Max. 21,3 po energični Maksiminovi reakciji skorajda preraslo v upor, do kakršnega je prišlo malo kasneje pred Akvilejo (»multum exarsit exercitus sed odium tacitum in tempus distulit, quod loco suo statim prodidit«). Po v. Max. so dogodki v Maksiminovi vojski v Emoni »generalka« za dogodke pred Akvilejo.

5. Po Herodijanu 8,1,5 je Maksiminova vojska le enkrat prenočila in ob zori odrinila proti Alpam, po v. Max. 21,3 bi mogli sklepati, da je bil postanek v Emoni daljši. Omenjata se postavitev tabora (»castra in campo«; po Herodijanu je vojska prenočevala deloma v zapuščenem mestu, deloma na ravnini v mestni okolici), in nezadovoljstvo v vojski, ki bi skorajda preraslo v upor.

6. V v. Max. 31 se omenjajo tri znamenja bližnje cesarjeve smrti (»omina mortis«) na pohodu iz Sirmija proti Emoni. Prva dva ominozna dogodka (podoba žalujoče ženske, ki se ob klicu cesarju na pomoč mrtva zgrudi, 31,1; na naslednji postaji je ponoči okrog cesarjevega šotora zavijalo dvanajst volkov, ki so jih zjutraj našli mrtve, 31,2) naj bi se pripetila na pohodu skozi južno Panonijo, prizorišče tretjega pa naj bi bila Emona (31,3): »Lupi quingenti simul ingressi sunt in eam urbem in quam se Maximinus contulerat; plerique dicunt Emonam, alii Archimeam, certe quae deserta a civibus venienti Maximo patuit.« Tistim, ki bi radi zvedeli še več takih zgodb, priporoča branje Korda (»quae qui scire desiderat . . . legat Cordum, qui haec omnia usque ad fabellam scripsit.«). Teh znamenj smrti Herodijan ne omenja. Poročila v v. Max. 27–33 so po mnenju starejših raziskovalcev (Dessau, Mommsen, Hohl; prim. K 497) skorajda brez vrednosti. Medtem ko moremo dobiti za prvi dve »omina mortis« dobro paralelo pri Kasiju Dionu (55,1,5; K 576 s.), pa je emonski primer enkraten. Poročilo samo ima nekaj pozornosti vrednih elementov. Prihod množice volkov v Emono ima realno ozadje v toliko, ker so bili volkovi v gozdnatem in hribovitem svetu slovenskega prostora v antiki in kasneje razširjeni (prim. za čas 620–640 Paulus Diaconus, Hist. Lang. 4, 37; pisec poroča o begu svojega pradedna Lopichisa iz avarskega ujetništva v rojstni Čedad. Pot ga je vodila po samotnih hribih na ozemlju Slovanov. Pot mu je kazal volk, ko je obnemogel, ga je rešila priletna ženska). »Racionalistična« razlaga, kot jo je dopuščal A. Linhart. Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije I, 380 (slov. prevod Ljubljana 1981, 145), da naj bi namreč volkovi pred Emonci in Maksiminovo vojsko, ki so se zadrževali v gozdovih, pribežali v zapuščeno mesto, ni prepričljiva. Emona se v tem poročilu označuje kot »urbs«, kar je vsekakor enkratna oznaka (sicer v antičnih virih colonia, civitas oz. polis). Kot alternativni kraj dogodka se omenja Archimea, kraj, ki ni poznan, in ki je po analizi krajevnih imen (G. Alföldy, Die Krise des Römischen Reiches, Stuttgart 1989, 443; 449) v vsej HA (poleg kraja Arcia, v. Max. 28,8, morda identična z Arhimejo; K 538 in 579) edini izmišljeni toponim. Samo dejstvo, da gre tukaj za izjemoma še nepojasneni toponim, zbujajo pomisleke. Ne moremo povsem izključiti možnosti, da gre za še neidentificiran kraj v našem prostoru, v katerem ostaja nepoznanih še 24 poznoantičnih naselbin, ki jih navaja Anon. Ravenn. Cosmographia 4,21; J. Šašel, Alpes Iuliana, AV 21–22, 1970–1971, 33 ss. Sklicevanje avtorja na večje število poročevalcev (»plerique«) o dogodku v Emoni oz. po mnenju drugih (»alii«) v Arhimeji bi moglo biti odraz dokaj razširjene literature o čudežih v tisti dobi (prim. K 559), končno sklicevanje na Korda (31, 4) pa odpira zaenkrat neresljivo vprašanje historičnosti tega pisca, domnevnega avtorja anekdot, poceni zgodb in vsakovrstnih čenč polne zgodovine rimskih cesarjev. Pritegnitev v. Max. kot vira za dogodke v naših krajih l. 238 nas napoti k razmišljanju o virih za zgodovino tega prostora, ki jih je bilo očitno precej, vendar so danes dokončno izgubljeni. Obenem odpira uporaba tega vira vrsto vprašanj v zvezi s tistimi dogodki, katerih potek opisuje Herodijan kot pglavitni vir drugače. Lippoldov komentar je s svojo preciznostjo in bogastvom tudi za ta vprašanja temeljnega pomena. Povsem obrobnegega pomena sta v tej zvezi dve tiskovni napaki pri pisavi slovenskih krajevnih imen (v K. 410 bi bilo pravilno Logatec in Ajdovščina, tudi na str. 63 op. 24 bi bilo bolj umestno uporabiti slovensko obliko tega krajevnega imena).

Lippoldov »Kommentar zur Vita Maximini duo der Historia Augusta« je eno standardnih del o historiografiji 4. stol. in temeljno delo o prelomnih letih v zgodovini rimskega cesarstva, ko je po propadu severke dinastije za tri leta zavladal prvi vojaški cesar Maksimin Tračan. Knjiga prinaša vrsto pomembnih analiz tudi za zgodovino našega prostora v 3. stoletju.

Rajko Bratož

Andrej Pleterski, **Etnogeneza Slovanov. Obris trenutnega stanja arheoloških raziskav.** Ljubljana 1991. 97 strani, 8 kart. (Arheo – posebna izdaja)

V seriji publikacij *ARHEO* (Arheoloških obvestil), ki jih izdaja Slovensko arheološko društvo, je izšla Etnogeneza Slovanov izpod peresa dr. Andreja Pleterskega. Sam avtor je knjigo v uvodnih vrsticah označil z besedami, da »ni niti priročnik, niti učbenik, niti skripta. Še manj je to študija, saj gre v celoti le za bolj (ali manj?) posrečeno kompilacijo.« Vsekakor je pričujoča tema široka in zanimiva za velik krog bralcev, saj zadeva arheologijo (ožje slovansko arheologijo) in druge vede, ki jo proučujejo z drugih vidikov in po drugačnih poteh. V tem delu je predstavljena v očeh arheologa in zgodovinarja, skozi njegovo razumevanje osrednje problematike in možnih interdisciplinarnih povezav. Tako nastali izbor zarisuje polje avtorjevega dojemanja in oblikovanja ključnih vprašanj slovanske etnogeneze, hkrati pa razkriva tudi njegovo poznavanje dosedanjih izsledkov. Navzlic piščevev napotku, »da je mogoče brati knjigo v katerikoli smeri in zaporedju«, bomo v tem prikazu sledili njegovi razvrstitvi besedila na posamezne vsebinske sklope.

Prvi del je posvečen arheološki metodi etnogenetskih raziskav. Na osnovi dosedanje zgodovine raziskav so podana razmišljanja o načelnih vprašanjih, ki se zastavljajo na ravni odnosov in povezav med ozemljem/prostorom, kulturo, jezikom, etnosom in njihovimi manifestacijami na materialnih ostalinah, ki predstavljajo za arheološko vedo pglavitni vir informacij. Definiranje »arheološke kulture« kot skupka značilnosti, izraženih v arheološkem gradivu na določenem teritoriju v določenem času, je sredi 19. stoletja predstavljalo izhodišče za interpretacijo tega prostora kot etničnega. Takšno poenostavljanje odnosa prostor – kultura – etnos pa ni vzdržalo kasnejših spoznanj, kajti kulturni, politični, ekonomski, jezikovni,